

СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

ДВА КРИЛА ДЕРЖАВНОСТІ: ЕКОНОМІКА І ДУХОВНІСТЬ

Розмова головного редактора "Сучасності" академіка Національної академії наук України Івана ДЗЮБИ з ректором Української академії банківської справи, головою Сумської обласної ради, професором Анатолієм ЄПІФАНОВИМ

І. Д. Почнімо, Анатолію Олександровичу, як радили давні мудрі латиняни: *ab ovo*, – тим паче, що йдеться про яйце не просте, а справді-таки золоте, хоч воно теж інколи б'ється. Про банківську справу, від рівня ведення якої величезною мірою залежать перспективи розвитку України, її місце у світовій фінансовій системі. Як би Ви коротко визначили актуальність створення банківського навчального закладу, та ще й такого високого рівня? Хто автори ідеї, ініціатори?

А. Є. Змусив час, а життя навчило. Як раніше, за часів Союзу, планової економіки, діяли фінансово-кредитна та банківська системи? Все було жорстко централізоване: Центральний банк (звісно, в Москві), в його кулаці – Промбанк, Будбанк, Ошадбанк – і все! Жодної можливості вибрати банк клієнт не мав. А в Україні та інших республіках – тільки філіали, тільки механічні виконавці розпоряджень центру.

Із постановом нової України як суверенної, незалежної держави, з початком реформ в економіці, переведенням її на ринкові рейки, так далі бути не могло. Закономірно стали виникати комерційні банки, які, одержавши право управляти державною і приватизованою власністю, стали фактично господарями становища, монополістами, як мовиться, за одну ніч: банк "Україна", наприклад. Банки самі стали визначати процентні ставки. Пригадуєте, були навіть ставки неймовірні – понад триста відсотків, тоді як у розвинених, цивілізованих країнах вони, як правило, не перевищують 12-15 відсотків. Це не свідчило про культуру банківської справи. Водночас вона бурхливо розвивалася, так би мовити, кількісно. Нині в Україні існує десь 250 банків, якщо не більше.

Звісно, за таких умов гостро постала проблема кадрів, і то кадрів високої кваліфікації, для установ і закладів фінансово-кредитної сфери, підприємств. Раніше управління нашою економікою мало переважно технічне спрямування, серед управлінців було близько 80 відсотків "техпарів" і тільки 20 відсотків – економістів. А в Японії, яка сягнула чи не найвищого в світі рівня технологій та економіки, співвідношення прямо протилежне.

Відчувалочи ситуацію, враховуючи великий попит на фахівців, багато вузів стали відкривати відділення й факультети; було навіть таке, скажімо, що гуманітарні навчальні заклади створювали в себе... економічні факультети. Ситуація, як це часто-густо бувало й буває, набрала характеру "буму". Такий собі Клондайк, на який колись американці ринулися добувати золото. Так і в нас. Банків наутворювалося он скільки, фахівців мало, багатьох перемаювали з одного банку в другий, у третій. Добрих спеціалістів, звичайно. Майстри ж середньої руки, чи й геть невмілі, залишалися на нагрітих, насиджених місцях. А яка користь із посередності? Звісно, банки, вкомплектовані ними, горіли ясным полум'ям. Так було в усій Україні, так було й у нас, на Сумщині, надто ж, скажімо,

в невеликих містах, і стосувалося це не тільки кредитно-банківських закладів та установ, їхніх філій; не менш гострою була потреба в економістах, фінансистах, фахівцях із обліку, юристах – для різних галузей народного господарства.

В отакій-от “пожежній ситуації” й народилася ідея створити державний спеціалізований навчальний заклад. Але не такий, аби “чергу відбутися”, а солідний, найвищого академічного гатунку. Вуз, який готував би кадри відповідного профілю для нашої області, України, ба ми розмахнулися ще ширше – для країн “близького”, відтак і “далекого” зарубіжжя.

І. Д. Слушно, актуально. Але чи не страшикувато було попервах: отак, із нуля, у найтисливіші терміни, на голому місці розмахнутися на палац? І чому саме тут, у Сумах, на найпівнічнійшій околиці Слобожанщини? Не діймало, бува, відчуття, делікатно кажучи, – такої собі провінційності?

А. Є. А чому, власне, все нове й найновіше неодмінно має “постачатися” із центру, зі столиці? Візьмімо Німеччину: порівняно невелике місто Целле тут справедливо називають столицею юристів і банкірів,

А чого нам прибуднюватися? Бачили на сумському майдані, якраз у центрі трикутника, що його утворюють три основні будівлі Академії – ректорат і два навчальні корпуси, – пам’ятник у характерному стилі псевдокласицизму кінця минулого століття? Так, Іванові Герасимовичу Харитоненку. Прикметно: відкрили пам’ятник 1996 року, саме в рік створення нашої Академії. Точніше, не відкрили, а відновили: вдячні сумчани вшанували талановитого земляка-підприємця і мецената майже століття тому. Або згадати родину Терещенків? Її коріння теж із нашого краю.

І. Д. Добре, що пам’ять сумчан ревно береже імена краян, у тому числі й зневажених ще недавно підприємців, купців, банкірів, ділових людей доброї слави. Однак буття наше нині прагматичне, традиція може тільки надихнути...

А. Є. Ще й як надихнула! Коли в лютому 1996-го з’явилася постанова Кабміну України про створення Академії, у нас не було ані тину, ані хати. Однак нас підтримали, перш за все, Національний банк України, міністерства освіти, фінансів, економіки. Вирішили так. Академія – продовження господарської традиції наших предків. Наповнитися ж вона мусить новітнім змістом, спрямовуватися в третє тисячоліття. Для цього треба було насамперед забезпечити її добрим “фундаментом”. Відвели нам три старовинні будівлі в історичній частині міста, дві із них були справжніми румовищами, стояли пусткою багато літ. Нині ж ніхто не вірить, що за три роки їх можна було з такою любов’ю, старанням, майстерністю відреставрувати, вдихнути в “аварійки” другу молодість. Може, ще блискучішу, ніж перша.

І. Д. ...Палаці-перлини з комп’ютерним серцем. Ми бачили їх на “живі очі”. Певно, тут заважили і Ваші особисті можливості – першої посадової особи в області. Але от речі, які виходять за межі компетенції обласної адміністрації: як створювалася структура Академії, навчальна програма й програма науково-дослідної роботи?

А. Є. І структура вузу, й програми – надбання наше, спільне, перш за все Національного банку, Міносвіти, наших професорів, доцентів, тепер уже долучаються до їх удосконалення й перші аспіранти вузу. Фахівців готуємо з таких спеціальностей та спеціалізацій: фінанси і кредит (банківська справа, державні фінанси та податки, фінанси підприємств, страхова справа та фондовий ринок), облік і аудит (облік і аудит у банках, облік і аудит на підприємствах), менеджмент зовнішньоекономічної діяльності, інформаційні системи в менеджменті), маркетинг, правознавство (правове забезпечення фінансово-кредитної діяльності), фінансове право.

Звичайно, у цій справі сповна скористалися досвідом визнаних світових авторитетів – Університету “Нортумбрія” у Великій Британії, Академії

менеджменту в уже згадуваному Целле (ФРН), кращих вузів Росії, Польщі. Не просто запозичили, а пересадили на український ґрунт. А хто не знає, які у нас ґрунти шедрі!

І. Д. Анатолію Олександровичу, будь ласка коротко – як вирішувалася проблема професорсько-викладацьких та наукових кадрів? Адже за останні два десятиліття Суми стали визнаним науковим та вузівським центром: нині умісті два університети – Державний і Аграрний, Академія, Педінститут, Вище училище мистецтв і культури...

А. Є. Додаймо ще й Комерційний коледж при нашій Академії, який готує молодших фахівців за першим рівнем акредитації.

І. Д. Але ж де одразу набрати стільки добрих фахівців, – це ж із такої справи, у нас не дуже колись шанованої? А житло? Соціальна сфера загалом?

А. Є. Світ не безпроблемний, але і не без добрих людей. Я вже згадував про всебічну підтримку Національного банку України, Міністерства освіти, галузевих міністерств. І самі ж не ждали з моря погоди. Фахівців-“варягів” (скажемо без образи) в Академії небагато. У Сумах є свої добрі фахівці. Від першого дня існування вузу взялися активно готувати власну професуру: ніють аспірантура, докторантура. Ось тільки останнім часом у нас було захищено п’ять кандидатських і дві докторські дисертації, один із “найновіших” докторів економіки – голова Правління Національного банку України Віктор Ющенко. Не кожен молодий вуз, далекі, може похвалитися такою-от статистикою: 80 відсотків викладачів мають наукові ступені, втім числі 20 відсотків – докторські.

І. Д. А студентство? Який його освітній рівень, соціальний склад? Чи ваблять нинішню молоддь такі “сухі” науки: економічна, фінанси, банківська справа, менеджмент?

А. Є. Мабуть, знамення часу. Молодь це вабить, ще й як вабить! Досить сказати: щорічний конкурс до академії – 5-7 чоловік. Змагання за студентське місце напружене, вступник має успішно скласти іспити, пройти відтак співбесіду; отож абітурієнтський марафон витримують найкращі. Нині в студентській сім’ї понад 90 відсотків – медалісти.

І. Д. Навчаються в академії здебільшого сумчани?

А. Є. Не тільки. Близько половини – з усіх, по суті, областей України. Є і з Росії, наші сусіди – куряни й білогородці. Продумуємо систему обміну студентами з вузами зарубіжжя, втім числі й “далекого”.

Загалом же ми проти гігантоманії – це зайва, шкідлива річ. Готувати маємо фахівців стільки, скільки їх потрібно. Нині за всіма спеціальностями навчається близько тисячі сімсот хлопців і дівчат на денному та заочному відділеннях. Розрахунок на перспективу – дві, можливо – дві з половиною тисячі. Нинішня структура студентства, якщо коротко: ті, кого готуємо на замовлення Національного банку, на замовлення його регіональних відділень і, так би мовити, волонтери.

І. Д. Гаразд, вихованцям вашого коледжу, випускникам шкіл великих міст, хай і важко, але все ж таки простіше вступити до вузу. А як здобути місце в аудиторії дітям із глибинки? Із села?

А. Є. Найперше – я за те, щоб усі діти, без винятку, навчалися на основі державного замовлення. Та це – дай Боже, аби здійснилося в майбутньому. Нині вихід знайшли такий: розробили й запровадили нестандартну програму підготовчих курсів для всіх охочих старшокласників. Тривалість навчання – півроку. Хоч якийсь, усе ж прийнятний на сьогодні вихід.

І. Д. У нашій розмові, Анатолію Олександровичу, вже прозвучала така сила статистики, що мимохіть перекладеш відомі слова поета про два крила людськості – красиве й корисне – на “математичну прозу”. Щось на зразок: економіка плюс культура дорівнює нації. Справді-бо, без однання економіки й культури (чи, навіть, навпаки: без – культура плюс економіка) державі не бути міцній, нації не бути монолітній, високорозвиненій.

Мені от що згадалося. Кілька років тому випала нагода побувати у селищі Вороніж, в отчій колісці великого Пантелеїмона Куліша. А поряд – залізнична станція, котра й понині називається Терещенківська. Там були маєтності задуваних підприємців, фінансистів – і великих меценатів, мистецькі зібрання котрих стали окрасою музеїв і на честь котрих затишній київській вулиці повернуто, нарешті, давню її назву: Терещенківська. Задували її Івана Харитоненка. Вже тут, у Сумах, в одному з місцевих журналів, трапився рідкісний архівний матеріал – “Останнє слово”, заповіт І. Г. Харитоненка. За життя зробивши для міста стільки добра, він на порозі вічності в 1891 році заповів на влаштування дитячої лікарні, “богаділень” для дітей-сиріт, старих і немічних, підтримку всіх без винятку сумських церков, реставрацію ікони Знамення Божої Матери, побудову кадетського корпусу, де нині – один із факультетів університету, – більше мільйона золотих карбованців. Й останнє, найголовніше: просив усю рідню “...любить Суми так, як любил я”. А праселянське коріння Харитоненків неподалік Сум, у селі Нижня Сироватка. Там, де починало тернистий учительський і літературний шлях славне подружжя просвітян – Б. Грінченко і Марія Загірня. Де вони вишкурували перші перлинки до найбільшого і нетлінного нашого духовного казначейства – “Словаря української мови”. Може, обидва приклади – випадковий збіг, та все ж хочеться думати, що в цьому щось є. Якось особлива аура...

А. Є. Іване Михайловичу, наперед угадую Ваше запитання. Такими патріотами-меценатами, як наші земляки, можна тільки пишатися.

Почну ж відповідь із офіційного девізу академії. Звучить він так: “Професіоналізм, порядність, патріотизм!”. Щоправда, відомий економіст, народний депутат В. Черняк (а ми запрошуємо для читання лекцій багатьох провідних українських і зарубіжних учених) якось дорікнув: мовляв, останнє слово треба було поставити першим. Проте Академія – не партійний і не ідеологічний заклад, до того ж від переставлення доданків, як відомо, сума не змінюється. Були б усі доданки вагомими і міцно один із одним “плюсувалися”. Тому серед основних напрямів діяльності академії нарівні з підготовкою висококваліфікованих фахівців, науково-дослідною роботою, атестацією наукових і викладацьких кадрів тощо, окремим, спеціальним пунктом виділено: патріотичне, моральне, естетичне виховання, культурно-освітня, видавнича діяльність. Ви на власні очі бачили комп’ютерні аудиторії з найновішим обладнанням (їх у нас уже шість) і бібліотеку...

І. Д. Ви знаєте, у бібліотеці Академії я побачив чимало українських книжкових новинок, яких і в моїй власній невеликій книгозбірні немає. Це мене вразило: адже деякі з цих книжок за наших обставин міг “виловити” тільки патріот українського слова!

А. Є. Ну, бібліотека ще не така багата, як хочеться, вона ще росте, але умови для обслуговування студентів має чудові. І картинну галерею Ви бачили. Вже діє новітній інформаційно-видавничий центр. Маємо художньо-мистецьке об’єднання “Собор”, ним теж керує фахівець високої кваліфікації, кандидат мистецтвознавства. Вразило мене, як юнак (майбутній “сухар-банкір”!) домагався від провідника “Собору”: коли ж, мовляв, почнемо малювати “по-справжньому”?! Зрештою, ми ведемо розмову в адмінкорпусі, ректораті академії, а це – один із будинків того ж Харитоненка. Киньте зором, як він відреставрований, – і це скаже вам багато про що. Чи ось така дрібничка, але все-таки цікава: у меню студентської їдальні тільки страви національної кухні. То хіба за таких умов із наших “академістів” не виростуть палкі патріоти, щедрі піклувальники про збагачення духовної сили народу?

І. Д. Розмова наша точиться в нелегкий час: жорстока криза, економіка ніяк не зійдеться на ноги, рівень життя падає; шалений “обвал” рубля б’є чимало вдарив по українській гривні. У чому Ви бачите вихід із кризи? Коли, нарешті, “потеплішає”?

А. Є. Закони економіки, тим паче в перехідний її період – від штучно, без глибокого наукового пізнання їх, “мальованої”, до економіки ринкової, – жорстокі, малопрогнозовані. Не беруся ворожити. Як людина прагматична, скажу – хай, може, й жорстко, зате по правді, – що будь-яку кризу, найтяжчу, може здолати тільки спеціаліст-професіонал високого класу. Таких у нас немає або дуже мало. Щоб вони були, щоб вони могли точно прокласти курс державного корабля між рифами, крізь шторми, – для цього й створена Академія.

І. Д. *Даруйте, якщо питання видасться децю провокативним, та все ж... Ми переконалися, скільки зусиль, енергії, завзяття, часом (що гріха тайти) винахідливості й кмітливості вимагає від Вас ректорська, скажемо так, посада. Можна тільки уявити, як складно працювати з депутатським корпусом за нинішніх негараздів. Як Вам удасться поєднувати це: і ректор, і голова обласної ради?*

А. Є. (Трохи повагавшись, усміхнувся). Запитали б щось легше... А втім, усе просто. Треба не тужитися, а працювати. Вміти працювати. Працювати, по-сучасному кажучи, згуртованою командою однодумців-професіоналів. Ось тут присутній уже знайомий Вам Міщенко Володимир Іванович. Доктор економічних наук, професор. Перший проректор. Проректор із навчально-виховної роботи Нечепуренко Володимир Миколайович. Можу ще називати й називати імена. Теж саме – і в обласній раді. Надто ж за нинішньої ситуації в економіці області.

І. Д. *От на слові “ситуація” я Вас і ловлю. Час, мабуть, від справ “академічних” перейти до речей мирських, суєтних. Про оту саму ситуацію – економічну, політичну.*

А. Є. Та це ж тема для іншої, тривалішої і докладнішої розмови!

І. Д. *Нічого, поєднується ж у Вас, і “спікерство”, і ректорство, спробуємо пов’язати обидві теми в одному інтерв’ю.*

А. Є. Як і загалом у державі, справи в нас “на трохи”. Десь – трохи краще, десь – трохи гірше.

Глибоко переконаний: стабілізувати економіку, а водночас і вирішити соціальні проблеми, забезпечити духовне зростання за нашого часу може тільки локальна економіка, яка б чітко визначала адміністративно-управлінські взаємини центру і регіонів, структурувала господарські, платіжні, бюджетні, всілякі інші відносини.

Про що мова? Почну з прикладів. Сумщина дає добру половину нафти, що нині добувається в Україні. Маємо світового значення комплекс нафто-хімічного машинобудування. Або шосткинська “Свема”, частка продукції котрої – магнітна та кінофотоплівка – в колишньому Союзі сягала за 90 відсотків. Усе це робилося, а багато що й нині робиться, інтелектом нашої технічної інтелігенції, зусиллями і потом наших людей.

А тепер скажіть: що з того доробку маємо ми? Заробляє, наприклад, область 680 млн. гривень, на її ж долю зостається аж... 302 млн. І що далі, то гірше. У 1995 році до державного бюджету перетекло 65 відсотків прибутку, в 1997-му – вже 75. І що найсмішніше – з Києва, з того ж таки бюджету, потім нам дають дотацію. Милостиню із нами самими зароблених грошей. Економіка на рівні насильства – хіба це не абсурд?!

Але цього не хочуть розуміти. Все диктується згори донизу. Довели добі “цифру” – ніхто її ані обгрунтував, ані захистив, довели – і крутися, як хочеш і як умієш. Але чому це я, як нині, маю нести відповідальність за планову бездарність якогось чинуюш “отам, нагорі”?

Чи не логічніше було б зробити навпаки? Я аргументовано довів, що зробити можу от стільки, мені потрібно для прожиття й подальшого розвитку виробництва от стільки, а решту – в загальнодержавну скриню. Ані дотації тобі, ані передотації, ані “вибивалня” коштів. А яка зацікавленість людей!

І. Д. Чи не приховує хтось за лайтунками цієї абсурдності свої корпоративні інтереси?

А. Є. Не без того. В славній нашій столиці перемелюють папір більш як 60 міністерств і відомств. Навіщо їх стільки? Практично ми працюємо лише з п'ятьма-шістьма, та й то за останні півроку в області не бачили жодного міністра. Коридори в Кабміні довгі і звивисті! Багатство робиться і множить не на оновленому Хрещатику, а в регіонах. І потрібен суворий закон, де все це – Боже й кесареве, столичне й регіонне – було б чітко розписане.

І. Д. Можливо, є сенс у створенні двопалатного парламенту?

А. Є. Інтереси регіону хтось повинен обстоювати. А хто? Скажете, що депутати? А хто вони? Їх у нас від області одинадцятьєро. Та чи всі вони справді **наші**? Не беру до уваги політичні орієнтації. Чи знаходимо спільну мову в конкретних, господарських справах? У Верховній Раді обмаль депутатів, котрі б запитали від імени регіонів, чи апробовано цей закон на місцях, чи однаково актуальні й адекватні його положення, скажімо, для Слобожанщини, Криму, Галичини?

Регіон не має аніяких прав. Суцільна відповідальність! А що візьмеш із "хлопчаків для биття"? Якби ж був закон про самоврядування регіонів, принципи взаємин регіон – центр, якби регіон мав право виявити законодавчу ініціативу, обстоювати і захистити її, – ось тоді я можу взяти на себе цілковиту й повну відповідальність. У нас же як? Хтось у Києві дров наламав, а ти голову клади на пеньок.

І. Д. Про безправність регіонів і необхідність розширення їхніх повноважень. Їхньої самоврядності сьогодні говорять, навіть "криком кричать" чи не всі регіональні керівники. Їхні ж опоненти часом натякають на те, що за цим стоїть бажання цих керівників стати поза контролем, зміцнити свої позиції місцевих "князьків".

А. Є. Це анахронічні страхи, пережиток радянських часів з їхньою постійною боротьбою проти "місництва", проти всякої спроби послабити диктат центру, виявити власну ініціативу. Зрештою, можна ж розробити закони, які чітко регулюватимуть відносини центру й регіонів.

І. Д. Слушні, хоча, може, в чомусь і дискусійні думки. Гаразд, регіон нині не має права законодавчої ініціативи. Але ж бодай пропозиції...

А. Є. Вносили, вносили! Мішками, як ото проекти законів до зали Верховної Ради. А що з того? Вносили мішками – й вивозили возами на смітник. "Неекологічна" наша ВР! Далека від регіону і потреб часу, зрештою – і від народу, котрий її обрав. Засідають там ніким не керовані королі. От приїхали б палкі "підклучальники про народ", захисники-поборники партійних інтересів, шановні "наші", котрі по-базарному висварюють усіх підряд – від колег до Президента, попрацювали б, у ділі себе показали... Бодай "класний" мінімаркет побудували – і вже б великими будівничими прославилися...

І. Д. Гірко, Анатолію Олександровичу, закінчувати розмову на такій песимістичній ноті...

А. Є. Та ні ж бо, закінчимо от чим. Прийшовши, ми не розраховували ні на доброго дядька, ні на шедру дядину. Прийшли, засукали рукава. І дещо таки зробили. За "розвиненого соціалізму" за багатьма основними показниками область не вилазила з кінця останньої десятки в Україні. Нині ж посідає – якщо не шосте-восьме, то десяте місце. Успіх уже в тому, що область нічого ні від кого не просить. Крім одного: віддайте нам наше. Права на те, що заробили. А ми будемо працювати. І в цьому – підмурівок стабілізації економіки, духовного розвитку нації.

*Розмову записав
Володимир Затулівітер*